

Demokrasi Sürecinde Türkiye: 27 Mayıs'tan 12 Mart'a

Turkey in the Process of Democracy: From 27th May to 12th March

Tuğçe ERDOĞAN¹

Özet

1923 yılının Ekim ayında Mustafa Kemal Paşa önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin demokrasi serüvenini incelemek istediğimizde şüphesiz ki yüzümüzü Osmanlı Devleti'ne çeviririz. Ortaçağ'da kurulmuş olan Osmanlı Devleti'nin geçirdiği modernleşme aşamaları Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşum sürecinde önemli bir yere sahiptir. Fransız İhtilalinin sonucu olan Milliyetçilik akımıyla bir parçalanma sürecine giren Osmanlı, parçalanmanın etkilerini hafife indirmek için tüm tebaanın eşitliğini savunan Tanzimat Fermanı'nı ilan etmiştir. Tanzimat Fermanı ile başlayan modernleşme süreci Osmanlı Devleti'nde yeni bir aydın kesimin doğmasına neden olmuş ve bu kesim Modern Türkiye'nin temellerini atmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'ni, kuruluşunun ilk yıllarından itibaren dönemin şartlarının bir sonucu olan bloklaşmanın içinde taraf olmaya zorlanmış ve seçtiği taraf doğrultusunda demokrasi serüvenini şekillendirmiştir. II. Dünya Savaşıyla birlikte Batı bloğunda yer alan Türkiye, Batı bloğunun getirisi olan çok partili hayatı benimsemiş ve bu doğrultuda hareket etmiştir. 1945 yılında çok partili hayata geçiş, Demokrat Parti iktidarının ortaya çıkmasına neden olmuş ve daha sonra bu iktidarın bir darbe sonucu iktidardan düşürülmesi Türk Demokrasi tarihi açısından oldukça elim olmuştur. Kendinden sonraki süreci, siyasal dayanakları ve askerinin Türk siyasal yaşamında konumunu belirleyen 1960 darbesi, 12 Mart muhtırasının gelişini hazırlamıştır. 27 Mayıs 1960-12 Mart 1972 arası dönem Türkiye'nin gelecek kuşağının ve parti anlayışının da şekillenmesine neden olmuş, demokrasi tarihinde kendine önemli bir yer edinmiştir.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Cumhuriyeti, Demokrasi, 27 Mayıs 1960 Darbesi, 12 Mart 1971 Muhtırası.

¹ Kocaeli Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi, tugcerdgn@gmail.com.

Abstract

Founded in October of 1923 under the leadership of Mustafa Kemal Paşa I doubt that we turn our heads to the Ottoman Empire democracy we want to examine the adventure of the Republic of Turkey. A Medieval Empire, the Ottoman Empire, which had the modernization process has an important place in the formation process of the Republic of Turkey. He declared Tanzimat Fermanı which defended the equalization of all subjects in decreasing the effects of the fragmentation of the Ottomans who entered the process of fragmentation by the movement of Nationalism which is the result of the French Revolution. Constitutional process that began with the Tanzimat Edict led to the birth of a new intelligentsia in this part of the Ottoman Empire and laid the foundations of modern Turkey.

Republic of Turkey, the establishment of a return period from the first years of the requirements to become a party Forced From within the blocs and parties have shaped the direction chosen by democratic adventure II. Located in the western bloc with World War, Turkey has adopted a multi-party life with the return of the Western bloc and has acted in this direction. In 1945, the multi-party movement led to the emergence of the Democratic Party power, which was later eliminated in the aftermath of a coup d'état in terms of the history of Turkish Democracy. The subsequent process, the political foundation and the 1960 coup that determined the position of the soldier in Turkish political life, prepared the development of the advent of 12 March. self has acquired an important place in the period from 27 May 1960-12 March 1972 led to the development of Turkey's democratic future generations and party concept.

Keywords: Republic of Turkey, Democracy, 27 May 1960 Coup, March 12, 1971 Memorandum.

GİRİŞ

Tanzimat Fermanı öncesi ve Tanzimat Fermanı sonrası Osmanlı Devleti'nde yapılan reformlara baktığımızda, bu reformlar yalnızca Osmanlı Tarihini değil aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti tarihinin bütünü içinde önemli bir yere konumlanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna giden bu yolda büyük önemi olan Tanzimat Dönemi ve bu dönemin Aydınları, Osmanlı sosyo-ekonomik yapısı içerisinde bir modernleşme süreci başlatmış Weber'ci terminolojiye göre patrimonyal olan Sultan'ın görevini kısıtlamış ve kul-köle anlayışı içerisinde olan yönetici sınıfın gelişmesine, kalemiye sınıfının ortaya çıkmasına neden olmuştur. (Findley, 2014: s.6)

Bürokratik alanda Sultan'ın gücünden sonra gelen yönetici sınıf birçok alandan muaf olmasına, toplum içerisinde ayrıcalıklı bir yapıya sahip olmasın rağmen hukuki statü olarak kul-köle sistemi içerisinde bulunuyordu. 19. yüzyıla gelindiğinde yöneten ve yönetilen sınıf modellerinde değişim baş göstermeye başlamış ve yönetici sınıf geleneksel köle statüsünün tehlikelerine karşı bazı koruyucu önlemler almaya başlamıştır. Avrupa aristokrasisinininkine benzer ayrıcalıklara sahip olmak isteyen yönetici sınıfın bu isteklerinin ardında şüphesiz Avrupa'nın geçirdiği dönüşümün etkisi büyüktür. (Findley, 2014: s. 17) 1789 Fransız İhtilali ile başlayan milliyetçilik hareketleri 1839'da Osmanlı'da yeni bir modelin oluşmasına neden olur ve yasal eşitlik kavramı Osmanlı'nın bünyesine girmeye başlar. 1839 yılında dil, din, ırk ayrımı yapmaksızın bütün tebanın koruma altına alınmasını kararlaştıran *Tanzimat Dönemi*, yeni bir kuşağı oluşturmuş ve bu kuşak "*Yeni Osmanlı*"ları doğurmuştur. Tanzimat döneminin diyalektik unsurlarından biri olan Yeni Osmanlılar, ilim ve fennin zorunluluğu meselesi ekseninde doğmuş ve bu halkaları geliştirmek için çabalamıştır. 18 Şubat 1856 tarihinde ilan edilen Islahat Fermanı ise Tanzimat Fermanı ile verilen imtiyazların teyit edildiği bir ferman olmuştur.

1865 yılında Genç Osmanlıların ilk örgütü İttifak-ı Hamiyyet' kurulur. 1867 yılında ise Mustafa Fazıl, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ali Suavi gibi isimlerin katıldığı toplantıda "*Yeni/Genç Osmanlı Cemiyeti*" ismini alan Jön Türkler, Fermanların bir Batı taklitçiliği ile ortaya çıktığını Osmanlı için temel bir felsefe ve ahlaki değerler zemini oluşturan yeni bir anayasaya dayalı parlamenter sisteminin oluşması gerekliliğini savunmuşlardır. (Uyanık, 2002: s. 49)

Avrupa'nın "*Hasta Adam*" isnadına inat "*Genç*" unvanını kullanan Genç Osmanlı'lar bu düşüncelerini Yurt dışında da dile getirmeye başlamışlar ve Londra'da fikirlerini açıkça

ifade etmeye başlamışlardır. (Şeyhanlıoğlu,2014: s. 293) İlber Ortaylı'ya göre Genç Osmanlıların bu fikirleri, anayasacı liberalizmin çizgilerinden modernist İslamcılığa, hatta olgunlaşmış bir Türkçülüğe ve sosyalizme kadar çeşitli görüşleri içeren renkli bir yelpazeden oluşmuştur. (Ortaylı, 2001: s. 18) Düşünceleri doğrultusunda özgürlükçü demokratik bir yol ile Osman Devlet'ini ayağa kaldırmak isteyen Jön Türkler, 23 Aralık 1876 'da Kanun-i Esasi" nin ilan edilmesinde öncü rol oynamıştır. (Hayta, Ünal, 2014: s. 174) 93 Harbinin getirdiği buhranın bahanesiyle kapatılan meclis, Abdülhamit'in istibdat dönemini başlatır. Bu dönem 1889 yılında daha sonra adı İttihat ve Terakki olacak olan İttihad-ı Osmani'nin oluşmasına sebep olur. İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, Hüseyinzade Ali, İshak Sukuti'nin kurucuları olduğu bu gizli muhalefet örgütü ilk askeri tıbbiyede kurulmuş daha sonra üye sayısı giderek artmıştır. (Durdu, 2003: s. 297)

Cemiyetin amacı Abdülhamit'in tahtan ya inmesi ya da istibdat yönetimine son verip meşrutiyeti ilan etmesi yönündedir. Bu cemiyetin varlığını tehdit olarak gören Abdülhamit'in cemiyeti dağıtması, muhalefetin ülke sınırları dışına taşmasına ve basın yoluyla devam etmesine neden olur. Merkez olarak Selanik'te toplanan İttihat ve Terakkiciler, Makedon sorunu ve Reval görüşmelerinin de etkisiyle "3 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'i" Manastır'da ilan ederler. Bunun üzerine de İstanbul'da da Abdülhamit meşrutiyeti ilan ettiğini açıklar.

Osmanlı Devleti'nin bekası için yapılan bu ıslahatlar, ne Hristiyan kökenli Balkanların ne de Müslüman Arapların bünyesinden ayrılmasına engel olamamıştır. II. Meşrutiyet ile birlikte yönetimi ele alan İttihat ve Terakki, Milliyetçilik akımlarının hız kazandığı bu dönemde Osmanlı'da oluşan Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımlarından Türkçülüğe yönelmenin hız kazandığı bir dönemi başlatmıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyet'i 1909-1911 yılları arasında devletin etkin kontrolünde hâkim siyasal kuvvet haline gelse de 1909- 1914 yılları arasında liberallerle ittihatçılar arasında, ordunun yüksek komutasında ve muhalif etnik gruplar arasında iktidar savaşı vardır. Bu iktidar savaşı dokuz hükümet değişikliği ve üç dış savaşı² daha karmaşık bir mücadele dönemini başlatır. (Örs, 2013: s. 705) İtalya'ya Trablusgarp savaşında (1911-1912) Balkan Devletlerine I. Balkan Savaşında (1912-1913) çok toprak kaybeden Osmanlı Devleti, II. Balkan Savaşında Balkan Devletlerinin kendi aralarındaki mücadelelerinden faydalanıp

² 29 Eylül 1911'de Trablusgarp, İtalyanlar tarafından işgal edilmiştir. 8 Ekim 1912 'de I. Balkan Savaşı çıkar. 16 Haziran 1913'de II. Balkan Savaşı meydana gelir. Aynı zamanda 1910 yılında Arnavutluk ayaklanması da baş göstermiş 1 Ocak 1911'de Harbiye Nazırı Memduh Şevket Paşa komutası tarafından isyan bastırılrsa da 1912 yılında Arnavutlar tekrar ayaklanmıştır.

Edirne'yi geri almayı başarır lakin Edirne ve başkent İstanbul dışındaki diğer balkan topraklarını kaybetmiştir.

Mahmut Şevket Paşa'nın ölümünden 1918'e kadar devletin üç adamın egemenliğinde ileri sürüldüğünü ifade eden Bernard Lewis, dönemin fiili bir askeri diktatörlükle yönetildiğini söylemektedir. (Lewis, 2015: s. 224)

Osmanlı Devlet'inin I. Dünya Savaşı'na katılmasına neden olan olaylar zincirine baktığımızda Avusturya- Macaristan, Rus desteğiyle ve Sırlar aracılığıyla kendisine karşı yürütülen Pan Slav kışkırtmalarına karşı 1914'te Alman Kayzeri ile görüşmelere başlar. 28 Haziran'da Avusturya veliahdı ve karısının Sırp ulusçuları tarafından öldürülmesi 28 Temmuz 1914'de Sırlara savaş açmasına neden olmuş bunun üzerine Almanya da 1 Ağustos 1914'de Rusya'ya savaş açmıştır. 3 Ağustosta Almanya Fransa'ya, 5 Ağustosta İngiltere Almanya'ya savaş ilan eder ve I. Dünya Savaşı böylece başlamış olur. (Akşin, 1980: s. 247) Osmanlı Devleti kaybettiği Balkan topraklarını geri alabileceği umuduyla kurulan İttifak ya da İtilaf gruplarından birinde yer almayı ister. Yapılan görüşmeler sonucunda Almanlar, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı kullanabilecek asker deposu olacağını düşünmüşler ve 2 Ağustos 1914 günü Yeniköy'de ittifak antlaşmasını imzalamışlardır. Böylece Osmanlı Devlet'i I. Dünya Savaşına resmen katılmıştır. (Akşin, 1980: s. 250)

Ulus Devletin İnşa Süreci ve Demokrasi

I. Dünya Savaşında Osmanlı'nın Almanya tarafında savaşa girmesi ve bu savaştan yenik ayrılması sonucunda imzalanan Mondros Anlaşmasının şartları Osmanlı için çok ağırdır. Anlaşmada yer alan 7. ve 24. Maddeler Osmanlı Devleti'nin doğusunda bir Ermeni Devleti'nin kurulmasına olanak sağlar. Düşman devletlerin güvenlik tehlikesi gördükleri yerleri stratejik olarak işgal edebilecek olması Anadolu da ki toprakları tehlike altına sokar. Samsun'da başlayan, halka zulüm eden işgalcilere karşı halkın tepki gösterip silahlı çatışma çıkarması üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya 9. Ordu Müfettişi olarak atanır. 19 Mayıs 1919 Günü Samsun'a çıkan Mustafa Kemal bu süreç içerisinde Osmanlı Devleti'nin gidişatının kötü olduğunu ve artık egemenliğin tek bir kişinin yönetiminden milli iradeye geçmesinin temellerini kongreler düzenleyerek atmaya başlar. (Atatürk, 2012: ss. 19-33) Samsun'da başlayan örgütlenme süreci Havza ile devam eder ve Mustafa Kemal tüm askeri ve sivil sorumlulara genelge göndererek her yerde görülen işgali protesto etmelerini ister ve birçok yerde bu çağrıya uyulur. 29 Mayıs günü Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşa'ya gizli

telgraf gönderip ulusal mücadelenin başlaması için gizli bir örgüt kurulmasının emrini verir. (Ergil, 1981: s. 111) Böylece ulusal bağımsızlık fikrinin temelleri burada atılır.

12 Haziran 1919 'da Amasya'da, “*Amasya Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetini*” kuran Mustafa Kemal ve ülkü arkadaşları hemen sonra Amasya'da “*Amasya Tamimini*” yayınlarak devrimin ilk aşamasını oluşturmuşlardır. Vatanın bütünlüğü ve ulusun bağımsızlığının tehlikede olduğu, İstanbul hükümetinin sorumluluklarını yerine getiremediği ve ulusun bağımsızlığının ancak ulusun azmi ve kararlılığıyla kurtulacağını belirten bu genelge dönemin komutanlarınca imzalanıp, milli mücadelenin kişisel değil halk tabanlı bir harekât olduğu belirtilmeye çalışılmıştır. (Özcan, 2013: s. 75) Türk ulusal devletinin doğuşunu hazırlayan bu metin aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinin onaylandığı bir ortamın oluşması açısından önemlidir. (Ergil, 1981: s. 118) 23 Temmuz 1919 'da toplanan Erzurum Kongresi ve 4 Eylülde toplanan Sivas Kongresi, ulusçu direniş örgütlerinin birleştirilmesi, yönetim birliğinin sağlanmaya çalışılması açısından oldukça önemlidir. (Ergil, 1981: s. 147)

Osmanlı tarihinde 3. Meşrutiyet olarak kabul edilen 12 Ocak 1920 Osmanlı Meclisi Mebusanının açılması, ulus istencinin siyaset sahnesine aktarılması açısından önemlidir. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Heyeti Temsiliye'nin³ Ankara'ya gelmesi ve meclisi mebusan üyelerinin Ankara'da seçilmesi kararı alınır. Seçilen bu grup üyeleri Osmanlı Meclis-i Mebusanında yer alacaktır. *Felahı Vatan Grubunu* kuran ve *Misakı Milli* kararlarını kabul ettiren bu meclis, İstanbul'un İngilizlerin işgali nedeniyle kapatılmasıyla son bulur. Meclis kapatılması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin temellerini atılmasına ve Müdafaa-i Hukuk hareketinin birinci safhasının tamamlanmasına, Anadolu hareketinin fiillikten kurtulup yasal bir organa dönüşmesine zemin oluşturur. (Tunaya, 1981: s. 308)

23 Nisan 1920'de Türk demokrasi tarihinin önemli dönüm noktası olan Türkiye Büyük Millet Meclisi açılır. Asıl amaçlarının milli hudutlar içinde ülkenin bağımsızlığını sağlamak hilafet ve saltanat makamını esaretten kurtarmak olduğunu bildirdikleri bildirilerde refah ve saadeti getirmeyi başlıca hedef saymışlardır. Toplumun her kesiminden gelen insanlar TBMM çatısı altında birleşip bağımsız yeni Türkiye Devletini kurmuştur. (Güneş, 2014: s. 594) İhtilalci bir karakter taşıyan Birinci TBMM, kendinden öncekilerle ve sonrakilerle karşılaştırılmayacak kadar demokratik bir meclistir. Bütün düşünceleri meclis

³ Heyet-i Temsiliye, Erzurum Kongresi kararlarını uygulamak üzere Mustafa Kemal'in başkanlığında oluşturulan yürütme organıdır. Görevi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı ile sona erer.

kürsüsünde açıkça ortaya koymaları, Mustafa Kemal Paşa tarafından kurulan Anadolu ve Müdafaa-i Hukuk grubunun karşısına onları eleştiren ikinci grubun çıkması, demokratik kimliğin şekillenmesi milliyetçi ve halka dayalı bir meclis olması açısından oldukça önemlidir. (Güneş, 2014: s. 596)

10 Ağustos 1920’de İşgalci devletlerin, saltanat şurasıyla imzaladıkları Sevr Anlaşması, Osmanlı devletini kısmen ortadan kaldıran bir anlaşmadır. Anlaşmaya göre, Osmanlı Devleti’ne Anadolu’nun küçük bir parçası ve İstanbul dolayları kalmış aynı zamanda da Boğazların Uluslararası bir komisyon tarafından yönetilmesi gündemdedir. Ankara Hükümetinin tanımadığı bu anlaşma geçersiz sayılmış ve ulusal mücadelede için cephele açılmıştır. Batı’da Yunanistan, Güney’de Fransa, Doğu’da Ermeni’ler ile yapılan savaşlarla ulusal bağımsızlık mücadelesi başlamıştır. TBMM’nin 3 Aralık 1920’de Ermenilerle imzaladığı Gümrü anlaşması ilk siyasi başarı olmuş, 1921 yılında imzalanan Moskova⁴ ve Kars⁵ Anlaşmaları Doğu’da savaşın bitmesine neden olmuştur. (Okur, 2011: s. 78-80)

Güney Cephesinde ise Sakarya Zaferinden⁶ sonra İtilaf devleti olan Fransa’nın TBMM’nin başarısını görerek 20 Ekim 1921’de Ankara Antlaşmasını imzalaması Türk dış politikasının Milli Mücadeledeki hedeflerine ulaşmaya başladığını gösterir. Milli Mücadele Dönemi sonunda iki önemli anlaşma imzalanarak hem Osmanlı Devleti tasfiye edilmiş hem de yeni Türk Devlet’i tanınmıştır. Büyük zaferin sonrasında imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması, İstanbul ve Doğu Trakya’nın savaşılmadan kurtarılmasını sağlamış ve ulusal bağımsızlığın silahlı mücadele dönemine son vermiştir. Lozan Barış Anlaşması ise dış politik hedeflere başarıyla ulaşıldığının göstergesi haline gelmiştir. (Dinç, 2008: s. 5)

16 Nisan 1923’e gelindiğinde çalışmalarına son veren birinci meclis, 11 Ağustos 1923 de II. TBMM açılmasına olanak sağlar. II. TBMM’de alınan kararlar Türk inkılap tarihi açısından oldukça önemlidir. 1927 yılına kadar görev yapan bu meclisin ilk görevi Lozan

⁴ Moskova Anlaşması, 16 Mart 1921 TBMM ve Sovyet Rusya tarafından imzalanan anlaşmadır. Sovyet Rusya, TBMM’yi tanımıştır.

⁵ Kars Anlaşması: 13 Ekim 1921 Azerbaycan, Ermenistan, TBMM ve Gürcistan arasında yapılan dostluk anlaşmasıdır. Doğu sınırı kesin olarak çizilmiştir.

⁶ Yunanistan’ın Çerkez Ethem İsyanından yararlanmak isteyip 6 Ocak 1921’de Eskişehir ve Uşak’a doğru harekâta geçmeleri ve 10 Ocak 1921’de İnönü mevzilerinde taarruza geçmesi ile İsmet Paşa komutasındaki ordu 10 Ocak 1921’de *I. İnönü Zaferini* elde eder. *II. İnönü Zaferi ise*, Londra Konferansının bir sonuç vermemesi sonucunda İtilaf Devletlerinin Yunanlıları desteklemesi sonucu 23 Mart 1921’de Yunanlılar tekrar bir taarruza girişmiş ve 31 Mart 1921’de yenilmişlerdir

21 Temmuz 1921’de yapılan *Kütahya- Eskişehir Savaşıyla* Sakarya’nın karşı kıyısına çekilmek durumunda kalan ordumuz Mustafa Kemal Paşa’nın 4 Ağustos 1921’de *Başkomutan olmasıyla* 12 Ağustos 1921’de Polatlı’daki Cephe Karargâhına gidip ordunun başına geçmiş ve 23 Ağustos’tan 13 Eylül’e kadar süren savaşta *Sakarya Meydan Savaşı*nı kazanmıştır.

Anlaşmasını imzalamak olur. 13 Ekim 1923’de Ankara’nın başkent olması, 29 Ekim 1923’de Cumhuriyet’in ilan edilmesi, Hilafetin kaldırılması ve adli reformlar açısından oldukça önemlidir.

Kurtuluş savaşının başarılı kahramanı, Türk inkılabının yaratıcısı Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyetinin devlet başkanı olmuş ve Milli mücadele döneminde başlattığı “*Tam Bağımsızlık*” parolası ile önce savaş meydanlarında daha sonra diplomatik alandaki başarılarıyla yeni bir Türk Devleti yaratmayı başarmıştır. (Torun, 2006: ss. 76-78)

Tek Partiden Çok Partili Hayata Geçiş Çabaları

Aktif savaş döneminin bittiği, devletin yönetim biçiminin belirlendiği olağan üstü koşulların ortadan kalktığı bir sürecin içinde bulunan II. TBMM, yeni bir anayasanın varlığına ihtiyaç duyar. Yeni Anayasa’nın meclisteki görüşmeleri esnasında iki temel tartışma vardır. 1. Kuvvetler Birliği ilkesi, 2. Cumhurbaşkanı’nın meclisi fesih etme yetkisi. Kuvvetler birliği bir şekilde kabul edilse de 1924 anayasasında Cumhurbaşkanı’nın Meclisi fesih etme yetkisi yer bulmamış, meclisi ancak meclisin kendisinin fesih edebileceği vurgulanmıştır.

1924 Anayasasına genel olarak baktığımızda Yargı bağımsız mahkemelere devredilirken, hâkimlerle ilgili düzenlemeler yapılmış yetkilerinin özlük haklarının kanunlarla değiştirilebilmesi yargıya müdahalenin önünün açılmasına neden olmuştur.

1924 anayasasını genel olarak incelediğimizde Ergun Özbudun’un da belirttiği gibi; “*çok yüksek dereceli reform sürecinin yaşandığı bu dönemde iktidarın yapacağı uygulamanın anayasanın duvarına çarpmasını istemediğinden dolayı esnek bir anayasa olması*” (Özbudun, 2012) bakımından sadece tek parti döneminde değil anayasanın 1950 yılında Demokrat Parti tarafından da kullanılmasına neden olmuştur.

17 Kasım 1924’e geldiğimizde ise muhalifler tarafından çıkan problemler halk fıkрасından önemli isimlerin ayrılmasına neden olmuş ve ayrılan isimler Terakkiperver Cumhuriyet Fıkрасını kurmuşlardır. Halk fıkрасından ayrılan, Kazım Karabekir, Rauf Orbay ve Ali Fuat Cebesoy tarafından kurulan bu parti, parti programının ilanından sonra tartışmaları ve sertleşmeleri beraberinde getirmiştir. (Ateş, 1994: s. 120)

Demokratik rejimin kurulmasını isteyen Mustafa Kemal, yeni partinin kuruluşundan memnun olmasına rağmen, TPCF’nin “Dini efkâr ve inançlara bağlıyız” yaklaşımı ve akabinde Şeyh Sait isyanının patlak vermesi 3 Mart 1925 yılında ayaklanmanın bastırılması

için hükümete geniş yetkiler veren Takrir-i Sükûn Kanunu TBMM'den çıkmasına neden olmuştur. Suçluların yakalanıp İstiklal Mahkemelerinde yargılanması ve önce TPCF'nin şubelerinin kapatılmasına sonrada memlekette irticayı tahrik etmesi nedeniyle Terakkiperver Cumhuriyet Fıkrasının kapatılmasına karar verilmiştir. (www.ataturk.net, 2017)

Terakkiperver Cumhuriyet Fıkrasının 1925 yılında kapatılmasından sonra Mustafa Kemal Atatürk tarafından bizzat desteklenen “*Serbest Cumhuriyet Fıkrası*”, Ali Fethi Okyar tarafından 12 Ağustos 1930'da resmen kurulur. (Ertem, 2010: s. 77) 1930'lar Türkiye'si ve Dünyası açısından meseleye baktığımızda zor bir süreçten geçildiği aşikârdır. I. Dünya Savaşının getirmiş olduğu önemli bir problem olan Dünya Ekonomik Buhranı, özellikle büyük devletler ekseninde baktığımızda Amerika'nın kredi oranlarını düşürmesi tarımsal üretim noktasında dünya ile entegre olmaya çalışan Türkiye açısından ciddi sıkıntılara neden olmuştur. Zor bir süreç içerisinde olan Türkiye'de muhalefeti sezimleyen Atatürk, yeni bir parti girişiminde bulunsa da sürecin bizzat kendisi yönlendirilmiş bir muhalefet ortamının çıkarıldığını ortaya koyar. 12 Ağustos 1930'da açılan Serbest Cumhuriyet Fıkrası, 17 Kasım 1930'da kurucusu ve Genel Başkanı A. Fethi Okyar tarafından kapatılır.

Serbest Cumhuriyet Fıkrasının Türk Demokrasi tarihi açısından oldukça mühim bir konumu vardır. 4 Eylül 1930'da İzmir'de halkla ilk defa buluşan SCF heyetini karşılayan halkın yaklaşık 40 bin kadar kişi olması son derece önemlidir. SCF'nin bile beklemediği bu ilgi, CHP'yi destekleyen Anadolu Gazetesi'nin matbaasının taşlanması ve güvenlik güçlerinin kalabalığın üzerine ateş açması tehlike çanların çalmaya başlamasına neden olur. (Ertem, 2010: s. 80) Bu durum doğal olarak Cumhuriyet Halk Fıkrası taraftarları ve parti yöneticileri arasında ciddi bir infiale sebebiyet vermiştir. Türkiye'nin batısının önemli merkezi olan İzmir'de, 1923 yılından 1930'a kadar geçen süre içerisinde halkın niçin bu kadar yakarış ve kurtulma içerisinde olduğu kafalarda soru işareti yaratmıştır. Balkan Savaşlarında sorulan “nerede hata yaptık? Neden yenildik?” sorusu gibi SCF'nin de bu kadar destek görmesi “nerede hata yaptık?” sorusunu tekrar gündeme getirir. Olaylı İzmir Mitingi üzerinden çıkan bu soru bu ülkeyi kurduklarını, kurtardıklarını fakat halkı eğitemedikleri kanısını ortaya koyar ve 1930'lardan sonra halk evleri, halk odaları, köy enstitüleri gibi halka rağmen halk için bir çalışma sürecini başlatacaklardır.

Dünya Ekseninde 1929 bunalımı, 1930'ların ikinci yarısından itibaren Almanya ve İtalya'nın emperyalist emelleri Türkiye'nin dış politikasını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu dış politikadaki kaygılar Türkiye Cumhuriyeti'nin demokrasisinin de bir süre sonra değişmesine

neden olacaktır. Nitekim bloklaşmaya⁷ başlayan dünyada Türkiye’de Sovyet baskısının hızla artması, Doğu Avrupa’da kendine bağlı devletler kuşağı oluşturmak istemesi, Türkiye’yi doğrudan denetimi altına almak istemesi ve hatta işgal etme arzusu içinde olması Türkiye’yi Amerikan (Batı bloğu) kanadına doğru itmiştir. (Yetkin, 2006: s. 11)

Savaşı demokratik cephenin yani ABD’nin öncülüğündeki Batı bloğunun kazanması Amerikan eksenyle Türkiye’de çok partili hayata geçişi hızlandırmış ve Demokrat Parti’nin kuruluşuna vesile olmuştur. CHP’den ayrılan dört milletvekilinin kurduğu bu parti milli şef döneminin eleştirisinin temel politik eksenini olarak kısa zamanda yönetimden hoşnut olmayan kesimler tarafından büyük bir destek almıştır. (İnan, 2008: s. 117) “*Yeter Artık Söz Millet’in*” sloganıyla 1950 seçimlerinde Demokrat Partinin başa gelmesi Türk siyasal hayatı açısından oldukça önemlidir. Seçmenin serbest iradesinin sandığa yansıdığı ve CHP iktidarına herhangi baskı unsuru ve dayatma olmadan son vermesi bu seçimin en önemli olayı olmuştur. (Çavdar, 2013: s. 13)

Çok Partili Hayata Geçişten İlk Askeri Darbeye

“Demokrat Parti, adsız kahramanların partisidir. Üniforma ve isim partisi değildir. Millet’in, mübarek elleriyle kurulmuştur. Ve ilk kurduğu hakiki millet partisidir.”

*Adnan Menderes*⁸

1945 yılının 21 Mayıs’ında mecliste başlayan bütçe ve toprak reformu yasası görüşmeleri mecliste bir muhalefeti doğurur. Sonucunda oluşan Dörtlü Takrir, Mahmut Goloğlu’na göre, “çok partili cumhuriyet” dönemine geçişin bir ön ayağıyken (Goloğlu, 1982: s. 34) İlber Ortaylı’ya göre, “çok partililik değil, parti içi demokrasi” arayışıdır. (Ortaylı, 1983: Milliyet) Celal Bayar’ın ve İsmet İnönü’nün verdiği röportajlarda ise, başlarda dörtlü takrircilerin parti kurmak gibi bir amaçları olmadığını ve parti kuruluşunda da İsmet Paşa’nın herhangi bir müdahalesi olmadığını söylenir. (Kabasakal, 1991: s. 165) Milli şef döneminin ilk muhalefet partisi Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş, Cevat Atılhan’ın 18 Temmuz 1945 ‘de kurduğu Milli Kalkınma Partisi olsa da 1946’dan başlayarak katıldığı seçimlerde hiçbir başarı sağlayamamıştır. (Kabasakal, 1991: s. 167)

⁷ 1 Eylül 1939’da Almanya’nın Polonya’yı işgal etmesiyle başlayan II. Dünya Savaşı, Almanya’nın İtalya ve Japonya ile aralarında anlaşarak Üçlü Mihver grubunu kurmasıyla, İngiltere ve Fransa’da Müttefik Devletler grubunu kurmuşlardır. Bu gruba daha sonra Rusya ve ABD ‘de katılmıştır. Almanya’nın ve İtalya’nın yenilerek savaştan ayrılması sonucunda 1945 yılında sona eren II. Dünya Savaşı, SSCB önderliğinde Doğu bloğu ve ABD önderliğinde Batı bloğunun oluşmasına neden olmuş ve Sovyetler ile Türkiye’nin Boğazlar problemi, Türkiye’nin Batı bloğuna doğru kaymasına neden olmuştur.

⁸ Adnan Menderes’in Fevzi Çakmak’ın Demokrat Parti’den ayrılışından sonra verdiği demeç.

1946 yılının Ocak ayından itibaren de basında yer alan Celal Bayar'ın parti kuracağı haberleri CHP'den istifa eden Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü tarafından 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti adıyla kurulur. 1950 seçimlerine kadar örgütlenme girişimlerine hız veren Demokrat Parti örgütlenme faaliyetlerinin yanında ülke gezileri yapmaya başlar. (Kabasakal, 1991: s. 171) CHP iktidarının getirmiş olduğu ağır vergilerin indirileceği, bütçe sorununun giderileceği, bürokratik kısıtlamaların kaldırılacağı, yabancı sermaye ve tekniğinin memlekete süratle getirileceği, işçi ve köylü sorunlarının batı demokrasilerindeki gibi çözüleceği, siyasi rejimin demokratik bir zihniyetle yeniden düzenleneceğini ve "Söz Milletindir." sloganlarıyla halkı yanına çekmeye çalışmıştır. (Benhür, 2007: s. 67)

CHP ise DP'nin yapmış olduğu propagandalara cevap verme niteliğine bürünmüştür. Türkiye'de ilk tek dereceli ve çok partili genel seçim olan 1946 seçimlerinde propaganda mücadelesi çok sert geçmiştir. Bu gergin atmosfer içerisinde gerçekleştirilen 1946 milletvekili seçimlerinde %75 oy kullanma oranı olmuş ve CHP 395, DP 64, Bağımsızlar ise 6 milletvekili kazanmıştır. Seçim sakin ve olaysız geçmiş olmasına rağmen sonuçların açıklanmasından sonra seçimde yolsuzluk yapıldığı iddiaları gündem olmuştur. (Burgaç, 2013: s. 179)

Demokrat Parti'nin kuruluşunun ilk yıllarında parti içinde bir bunalım ortaya çıkmıştır. Partiden çıkarmalar ve istifalar baş gösterdiği 1947 yılı DP'den çıkan ve çıkarılanlardan oluşan *Müstakil Demokratlar Grubu*'nun kurulmasına neden olmuştur. Bu grup daha sonra Fevzi Çakmak önderliğinde *Millet Partisinin* kuruluşuna zemin hazırlamıştır. (Kabasakal, 1991: s. 177) Böyle bir siyasal düzlem içerisinde 1950 seçimlerine giden Demokrat Parti, mecliste 408 milletvekili kazanmış ve CHP iktidarına son vermiştir. Hem DP hem de CHP için büyük bir şok etkisi yaratan bu durum DP. 'nin iktidara hazırlıksız yakalanmasıyla aslında problemlerin baş göstereceğinin bir belirtisi olmuştur.

1950 yılında DP'nin başa geçmesiyle başlayan süreçte düşüncelerin şekillenmesi ve halkın farklı düşünce ortamlarından beslenebilmesi açısından daha özgürlükçü bir ortamda bulunması Türkiye'de demokrasinin yeniden doğuşu olarak ifade edilebilir. Lakin Türkiye'de demokrasi diye nitelendirdiğimiz bu kavram maalesef çok partili hayata geçiş ile sınırlı kalmış, partilerin birbiriyle rekabetinin artmasına neden olmuştur. Bu rekabet ortamı şüphesiz ki DP'nin iktidarının ilk yıllarında CHP'nin geçmiş dönem yasaklarını kaldırıp muhalefeti sindirmeye çalışmasıyla başlar.

CHP, iktidarı dönemin de basının demokratik düzen, çok partili yönetim isteklerine yasaklar konulması muhalif basına sadece yasal sınırlamalar değil şiddetle de karşılık verilmesi⁹ DP'nin iktidara geliş sürecinde bu olayları kullanmasına sebep olur. Basın özgürlüğünün en büyük savunucu haline gelen DP, iktidara geliş sürecinde basını yanına almış ve basın DP'yi kurtarıcı olarak kamuoyuna sunmuştur. (Yıldız, 2017: s. 483) Demokrat Parti'yi muhalefet yıllarında destekleyen iktidar yıllarında ise kimi zaman eleştiren basın, iktidarın tepkisiyle karşılaşır. Bu dönemde uygulanmaya başlayan basın rejimi iktidar yanlısı olan basına dönük olarak işlemiş bu rejimin ortaya çıkardığı basına kamuoyu “besleme basın” olarak nitelendirmiştir. (Asker, 2013: ss. 27-44)

Basının yanında geçmiş dönem yasaklarının da kaldırılmasına ağırlık veren DP 16 Mayıs 1950'de Arapça Ezan Yasağını kaldırmış, 14 Temmuz 1950'de Genel Af Kanunu çıkarmış ve CHP döneminde işlenen tüm suçları affetmiştir. Dış ticarete liberal adımlar atan DP, yerli girişimciyi özendirmek amacıyla yabancı sermaye destekli Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kurmuştur. Öte yanda Batı ile iyi ilişkiler açısından NATO'ya asker gönderme kararı almış ve bu kararla Türkiye'nin NATO'ya girmesini sağlamıştır. DP'nin meclisten onay almadan Kore'ye asker göndermesi muhalefet tarafından eleştirilmiş ve bu durumun anayasaya aykırı olduğu görüşünü savunmuşlardır. (Asker, 2013: ss. 27-28) DP iktidarı, CHP'nin tek parti iktidarı sırasında hazineden veya başka resmi kurumlardan aldığı ve tapusuna kaydettiği malların hazineye devrini istemiştir.

CHP'nin sindirilmeye başlanması, Ceza kanununda yapılan değişiklikler, Resmi ilan kararnamesinin değiştirilmesi ve basına getirilen yalan haberler konusuyula geçen 4 yıllık süreç yerini 1954 seçimlerine bıraktığında DP seçim zaferini tekrar tadar. %3'lük bir ilerleme kaydedip %57 oy alır. İktidar olmasında şüphesiz tarım ülkesi olan Türkiye'nin Kore savaşının etkisiyle tarım ürünlerini ihraç etmeye başlaması, ekonomik anlamda bir refahı beraberinde getirmesiyle sağlanır. ABD'den alınan kredilerin köylünün refahı için kullanılması siyasal taban ağırlıklı olarak kırsal bölge dayanaklı olmasına ve böylece iktidarının temelini bu alanda oluşturmasına neden olur.(Oktar, Varlı, 2010: s. 9) 1954 seçimlerinde de iktidar olan DP muhalefete karşı daha baskın bir rol oynamıştır. Mesela; “kendisine oy vermeyip Osman Bölükbaşı'na oy veren Kırşehir ilini ilçe haline getirmiş, Malatya'yı da Malatya ve Adıyaman olarak ikiye bölmüştür.” (Asker, 2013: s. 77)

⁹ 4 Aralık 1945'de Tan Gazetesi SSCB yanlısı tutum sergilediği için 10 bini aşkın genç tarafından tahrip edilmiştir.

1955 yılında 6-7 Eylül olayları ve Kıbrıs Buhranıyla sıkıyönetimin ilan edilmesi, basının susturulmaya çalışılması hem parti içi hem de parti dışı muhalefetin artmasına neden olmuştur. Yeni dönemde ortaya çıkan ekonomik bunalımlar karşısında çaresiz kalan DP, IMF ve Dünya Bankasının dayatmalarına direnememiştir. İktidarın güç kaybetmeye başlamasıyla birlikte seçimler 1 sene erkene çekilerek 1957 yılına alınmıştır.

1957 seçimlerinde ilk defa % 50'nin altına düşen % 47 oy alan DP, muhalefet partilerinin toplam oyunun DP'nin oylarını geçtiği yeni bir döneme başlamıştır. Bu dönemde yaşanan döviz krizi tüm dengeleri değiştirmiş ve komşu ülke Irak'ta 14 Temmuz 1958'de darbe yapılması Adnan Menderes hükümetinin kuşkuya kapılmasına neden olmuş ve CHP üzerinde ki baskıları artırmıştır. (Kabasakal, 1991: s. 190-193) Bu olaylar üzerine muhalefet DP'ye karşı birleşmiştir. DP ise Vatan Cephesi'ni kurarak kendisine oy vermeyen köylere gidip vatan cephesi ocaklarını açmaya başlamıştır. (Kabasakal, 1991: s. 194)

Sona yaklaşırken 1959 yılında Menderesin uçağının düşmesi Menderesin halk tarafından kutsallaştırılmasına neden olmuş ve bu sırada muhalefetle ilişkiler biraz daha iyileşirken daha sonra İsmet İnönü'nün seçimler için yaptığı geziler büyük yankı bulmuştur. Uşak'tan başladığı yurt gezisinde başına atılan taştan dolayı yaralanan İsmet İnönü daha sonraki durağı İzmir'de de devam eden bu olaylar üzerine İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'da ise aracı taşlanmış ve konvoyuna saldırılmıştır. Dolayısıyla Uşak'ta başlayan iktidar muhalefet ilişkileri giderek gergin bir hal almıştır. (Şahin, 2017: s. 210) Yaşanılan bu olaylar CHP'nin kapatılma kararının verilmesi sürecine kadar gitmiştir. CHP için çıkarılan meclis soruşturması ve kurulan Tahkikat Komisyonu tüm siyasal faaliyetleri yasaklar. İstanbul'da çıkan öğrenci gösterisi, 21 Mayıs'ta harp okulu öğrencilerinin sessiz yürüyüşü darbenin habercisidir. Nitekim 27 Mayıs sabahında Alpaslan Türkeş'in Ankara radyosundaki ülke yönetimine el koyulduğunu bildirmesi bir devrin sonunu getirmiştir. (Kabasakal, 1991: s. 199)

Hakan Yılmaz darbenin gerçekleştirilmesinde dış güçlerin etkin rol oynadığını yazar. ABD'nin olmasa da CIA'nın etkisinin olduğunu hatta öyle ki bu durumdan haberlerinin olmasına rağmen olası bir darbeyi Ankara'daki Amerikalılardan dahi gizlediklerini ve bunun sebebinin ise Menderes'in ani bir şekilde gerçekleştirdiği Moskova ziyareti ve Kuruşçev'in Türkiye'ye çağırılmasının cezalandırılması şeklinde yorumlamıştır. (Yılmaz, 2010: ss. 361-362)

1960 Darbesi Sonrasında Siyasal Ortam

27 Mayıs ordunun artık ülke içerisinde etkin rol oynadığı bir süreci başlatarak Milli Birlik Komitesinin kurulmasına neden olur. Komitenin başına Cemal Gürsel getirilir.¹⁰ 38 kişiden¹¹ oluşan “*Milli Birlik Komitesi*” çeşitli eğilim ve düşüncelere mensup kişiler tarafından oluşturulmuştu. Bu düşünceler komite içerisinde ayrılıklara neden oluyordu. Öyle ki 14’ler¹² tasfiyesi bu fikir ayrılıkları sonucu meydana gelecektir. Birçok öğretim görevlisi ve subayların tasfiyesi, emekli edilmesi ülke içerisinde karışıklığa neden olurken bu dönem içerisinde Yassı Ada ‘da Demokrat Partili devlet adamlarını yargılama süreci başlar. Yassıada mahkemeleri, darbe sonrası oluşturulan bir makam olan Yüksek Adalet Divanı’na kurulmuştur. Yassıada mahkemelerinde toplam 592 sanık, 19 ayrı davadan yargılanmıştır. DP’nin işledikleri suçlar, genellikle” *anayasayı ihlal ve yolsuzluk, 6-7 Eylül olayları*” başlıkları altında toplanırken Menderes’in “Bebek”, Bayar’ın ise “Köpek” davaları yargının ilk davası olmuştur. (Türkiye Çalışmaları Grubu, 2010: s. 12)

Yargılamalar sonucu 15 kişi hakkında idam kararı¹³ çıkarılır. Bu 15 kişi içerisinde devlet başkanı Celal Bayar’da vardır. Milli Birlik Komitesi alınan idam kararlarını hemen uygulamaya koymuş ve Fatin Rüştü Zorlu (16 Eylül) Hasan Polatkan (16 Eylül) Adnan Menderes’in (17 Eylül)¹⁴ idamına karar vermiştir. (Çavdar, 2013: s. 97) Türk siyasi tarihin dönüm noktası olan bu idamlar etkilerini günümüze kadar taşımıştır. Yönetimden memnun olmayan askeri kanadın, seçimle başa gelmiş olan bir hükümeti devirmeye çalışması ve iktidarın başındakileri idamla cezalandırması Türk demokrasi tarihinin bir buhranı olmuş nitekim daha sonra da askerler yönetime el koymayı istedikleri gibi şekillendirmeyi kendilerinde hak görmüşlerdir.

¹⁰ 27 Mayıs hareketinden sonra 3. Ordu komutanı Org. Ragıp Gümüşpala’nın tehdidi sonucu - kıdemli biri olmazsa bu harekâta son vereceği - Cemal Gürsel (Kara Kuvvetleri Komutanı) harekâtın başına getirilir. -1966 yılına kadar Cumhurbaşkanı olarak kalır.

¹¹ Cemal Gürsel, Ekrem Acuner, Fazıl Akkoyunlu, Refet Aksoyoglu, Mucip Ataklı, İrfan Baştuğ, Rifat Baykal, Emanullah Çelebi, Ahmet Er, Vehbi Ersu, Numan Esin, Suphi Gürsoytrak, Orhan Kabibay, Kadri Kaplan, Mustafa Kaplan, Suphi Karaman, Muzaffer Karan, Kamil Karaalioğlu, Osman Köksal, Münir Köseoğlu, Fikret Kuytak, Sami Küçük, Cemal Madanoğlu, Sezai Okan, Orhan Erkanlı, Muzaffer Özdağ, Fahri Özdilek, Mehmet Özgüneş, Selahattin Özgür, Şükran Özkaya, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer, Haydar Tunçkanat, Alpaslan Türkeş Sıtkı Ulay Ahmet Yıldız, Muzaffer Yurdakuler.

¹² *MBK üyeleri arasında çıkan görüş ayrılıkları sonucunda 14 üye MBK’dan uzaklaştırılır.* Bu 14 üye; Fazıl Akkoyunlu, Rifat Baykal, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Numan Esin, Orhan Kabibay, Mustafa Kaplan, Muzaffer Karan, Münir Köseoğlu, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer, Alparslan Türkeş’tir.

¹³ Yargılamalar sonucunda hakkında idam kararı çıkarılan 15 DP’li Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Refik Koraltan, Ağâh Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Hamdi Sancar, Nusret Kirişcioğlu, Bahadır Dülger, Emin Kalafat, Baha Akşit, Osman Kavrakoğlu, Zeki Erataman’dır.

¹⁴ Görevleri: Adnan Menderes: Türkiye Başbakanı, Hasan Polatkan: Maliye Bakanı, Fatin Rüştü Zorlu: Diplomat.

Yassıada mahkemelerinin infazı sırasında Kurucu Meclis çalışmalarına başlar ve yeni anayasa hazırlanarak seçmenin onayına sunar. 9 Temmuz 1961’de yapılan halk oylaması sonucunda kabul edilen anayasanın giriş metnin de yer alan Türk Milliyetçiliği, Milli Birlik Ruhu, Milli Şuur ve Ülkü gibi kavramlar Çavdar’ında belirttiği gibi; yapılan ihtilalin halk tabanlı olduğunu ve halkın isteğiyle oluştuğunu vurgulamayı amaçlamaktadır. Kendisinden sonraki süreçteki - 1971 ve 1980 - darbelerde yeni bir gerekçe olarak başka bir kapının açılmasına neden olan bu vurgulama süreci anayasa tarihi açısından da önemli bir yer teşkil etmektedir. (Çavdar, 2013: s. 101)

Olumlu olumsuz yanları üzerinde çok fazla konuşulan 61 anayasası, kendinden sonra gelen 82 anayasasının 61 anayasasından daha geriye gidilmiş olması bakımından bu anayasanın değerinin artmasına neden olmuştur. Bu yüzden 61 anayasasının yeni kurumlarına ve yaklaşımlarına göz atmak gerekir.

Anayasa; Millet Meclisi ve Senato’dan oluşan *Çift Meclisi* yaşama geçirir. *Senatörler*; eski milli birlik komitesi üyelerinin ve eski cumhurbaşkanlarının katılmasıyla oluşan meclis grubunu oluştururlar. 6 yıllık bir dönem içerisinde seçilen ve 40 yaşını bitirmiş, yüksek eğitim kurumundan mezun olanların seçildiği bir meclistir. (Çavdar, 2013: s. 102) Anayasayı ihlal durumunun önüne geçmek için *Anayasa Mahkemeleri* kurulmuş böylelikle kanunlar ve TBMM içtüzüğünün anayasaya uygunluğu denetletilebilir hale gelmiştir. *Devlet Planlama Teşkilatı* kurulmuş, kurumun iktisadi ve sosyal araştırmalar yapıp devlet planlamasına yön vermesi amaçlanmıştır. Çalışma Alanında Yeniliklere gidilmiş işçiye sendikalaşma ve grev hakkı tanınmıştır. Topraksız olan ya da yeterli toprağı olmayan çiftçiye toprak sağlamak amacıyla Toprak Reformu üzerine kanun çıkarılmıştır. DP döneminde üniversitelere uygulanan baskının azaltılması açısından Üniversitelere Özerklik verilmiş ve Radyo ve Televizyon kanallarının çoğaltılması kararı verilip bu kanalların denetimini Radyo-Televizyon Üst Kuruluna bırakmışlardır. Siyasi Partiler desteklenmiş ve çok partili hayatın önü açılmaya çalışılmıştır. Yargı bağımsızlığı esas alınmış ve Hâkimlerin üzerindeki baskıyı kaldırmaya çalışmışlardır. (Çavdar, 2013: ss. 102-110)

Çok partili hayata tekrar geçilmesinin anayasa tarafından da desteklenmesi DP tabanında bir boşluğun doldurulması sürecini meydana getiriyordu. DP’nin bu oy tabanını kullanmak isteyen politikacılar iktidara karşı bu mirası kazanmak için bir yarış içerisine

girmişlerdir. Bu süreç içerisinde Adalet Partisi (AP) Ragıp Gümüşpala¹⁵ tarafından kurulmuştur.

Ragıp Gümüşpala'nın asker kökenli olması MBK tarafından da güvenle karşılanıyor ve destekleniyordu. Kısa zamanda birliğini tamamlayan AP, DP'nin yerini almaya hazırды. Nitekim öyle de olur. Yeni açılan bu parti 61 seçimlerinde 158 milletvekili çıkararak CHP ile koalisyon oluşturur. Politikanın odağında olan ordu ise seçim sonuçlarının yaratmış olduğu bu etkiden rahatsız olur. 27 Mayıs ilkelerinin korunması gerekliliğini savunan ve bunun uzantısı olarak bir eylemde bulunma gerekliliği hisseden İstanbul Harp akademisi Generalleri, Albayları ve Yarbayı toplanarak aralarında seçime müdahale için *21 Ekim Protokolünü*¹⁶ imzalamışlardır. Protokol sonucunda Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı seçilir ve hükümet kurma görevi İsmet İnönü'ye verilir. CHP ve AP arasında kurulan bu koalisyon hükümeti zaman zaman meydana gelen olaylar bu neticesinde bozulup tekrar kurulmasına neden olur. Örneğin; Celal Bayar'ın sağlık nedeniyle Kayseri Cezaevinden tahliye edilmesi ülke içerisinde ki karışıklığın tekrar artmasına ve AP ile CHP'nin koalisyonun bozulup CHP, YTP, CKMP arasında bir koalisyon ortamının oluşmasına neden olur. 27 Mayıs sonrası ilk darbe girişimi ise 22 Şubat 1962'de Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir tarafından yapıлып başarısız bir girişim olmuştur. (Sarı, 2016: s. 64) Aydemir'in 2. Kez darbe girişimi yapacağını öğrenen 14'lerin lideri Alparslan Türkeş, İsmet İnönü'ye haber vermiş ve 22 Mayıs 1963'de yapılan bu darbe girişimi önlenmiş, İstanbul, Ankara ve İzmir'de 1 ay süreli Sıkı Yönetim ilan edilip Aydemir idam cezasına çarptırılmıştır. (Demir, 2006: s. 155)

7 Temmuz 1962' de CHP, YTP ve CKMP'nin kurduğu 259 oyla kabul edilen hükümet ortamı Aralık 1963'de dağılır. Dağılmasının sebebi 17 Kasım 1963 yerel seçimlerinde ortaya çıkan sonuçlardır. Bu seçimlerde AP Oyların % 46.2, CHP % 37.5, YTP %6.4 ve CKMP %2.6 oy alır. YTP ve CKMP aldıkları bu kötü oylarının sebebinin CHP ile yapılan koalisyon olduğunu düşünerek istifa ederler. Böylece İnönü Hükümeti 2 Aralık 1963'de istifa eder. Mecliste 2. Parti konumunda olan fakat yerel seçimlerde 1. parti olan AP'den koalisyon kurmasını isteyen Gürsel, Gümüşpala'ya bunu iletğinde, Gümüşpala erken seçimin olmasını ister. Fakat seçimler olmayınca İnönü, meclisteki 33 bağımsız ile kabine kurmak ister. Mecliste bağımsızlarla birlikte 208 oyu olan İnönü hükümetinin seçilmesi için YTP'de CHP

¹⁵ Ragıp Gümüşpala; Türk Silahlı Kuvvetlerinin 11. Genelkurmay Başkanı ve Siyasetçidir.

¹⁶ 21 Ekim Protokolü: 27 Mayıs Darbesi sonrası, 21 Ekim 1961'de İstanbul Yıldız'da Harp Akademileri binasında seçim sonuçlarını tartışmak üzere 9 general ve 26 albay bir araya gelir. Toplantıya katılan Emin Aytekin'e göre aslında bir durum değerlendirilmesi için toplanılsa da bu istişare havası kısa süre sonra yerini ihtilal toplantısına bırakmıştır. Yeni oluşan parlamentoya karşı bir güven duyulmadığını bu yüzden de yeni meclisin 25 Ekimde açılmasından önce bir müdahalede bulunmalarına karar verilir.

lehine oy verir ve CHP ile Bağımsızlar hükümeti kurulur. (Çavdar, 2013: s. 120) Daha sonra bu koalisyon ortamı ve İnönü Hükümeti dönemi 1965 yılında hem bütçe görüşmelerinin etkileri hem de Johnson Mektubu¹⁷ ekseninde yerini AP'ye devreder.

1965 Seçimleri ve Demirel Hükümetleri

Adalet Partisiyle kemikleşmiş bir isim olan Süleyman Demirel, 1962 yılında siyasi otoritesini sağlamlaştıran ve askeri kanadı yanına çeken Ragıp Gümüşpala'nın partisine üye olur. 1961 yılından öncede Bayar ve Menderes'in dikkatini çeken genç bir mühendis olan Demirel aslında siyasete çok da yabancı değildir. Yaptığı girişimlerle Morrison Şirketinin Türkiye temsilciliğini yapan Demirel'in daha sonra adı yolsuzluk iddialarına karışmış ve siyaset sahnesinde bu durum sürekli karşısına çıkarılmıştır. (Sunay, 2017: s. 23) Adalet Partisinde kısa bir süre sonra başkan yardımcılığına getirilen Demirel, 24 Mart olaylarından¹⁸ sonra partiyi bırakıp iş hayatına dönmüştür. Fakat Gümüşpala'nın ani ölümünün parti içerisinde başkanlık krizini doğurduğu sıralarda Demirel, 1964'te tekrar siyaset sahnesine atılır. Hem de parti başkanlığına aday olarak. Sadettin Bilgiç¹⁹'inde adaylığını koyduğu başkanlık, aralarında adeta bir yarışa dönüşür. Başlarda Demirel'in başkanlık makamına özellikle 24 Mart olaylarından sonra bırakıp gitmesi nedeniyle gelemeyeceğini düşünen Bilgiç, Demirel'in basındaki gücünün önüne geçemez. Özellikle Cüneyt Arcayürek'in yürüttüğü basındaki Demirel propagandası Hürriyet gazetesi ekseninde çok önemli bir süreci başlatır. 1964 yılının Kıbrıs buhranı ile ABD'nin verdiği nota Türkiye'de derin yankılar uyandırırken Demirel'in başkan Johnson'la çekildiği fotoğraf Hürriyet gazetesinde yayınlanır. ABD'nin de yanında olduğunu belirten bu fotoğraf tüm kamuoyunda yankı bulur ve Bilgiç'in yaptığı ve söylediği bütün iddialar önemini kaybeder. Ve Demirel başkanlık koltuğuna oturduğunda Cüneyt Arcayürek'i ödüllendirmeyi de ihmal etmez, Süleyman Demirel'in danışmanı olur.

¹⁷ Johnson Mektubu, Amerika Birleşik Devletleri başkanı Lyndon B. Johnson tarafından Türkiye başbakanı İsmet İnönü'ye 5 Haziran 1964 tarihinde gönderilen, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini önlemek amacıyla ve kaba bir üslupla yazılmış mektup.

¹⁸ Celal Bayar'ın hapis hanesinden çıkıp Ankara'ya getirilmesi devrimci gençlerin tepkisine neden olur, Anıtkabir ziyareti durumundan haberdar olan 5000'den fazla genç önce dağ başını duman almış marşıyla Celal Bayar'ın evine yürüyüp daha sonra AP binasına hareket etmiştir. Burada AP temsilcileri ile gençler arasında çıkan tartışma büyümüş ve sonraki günlerde- 28 Mart- AP binasının basılıp içeridekilerin darp edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu olaylar da istifa edenlerden biri de Demirel'dir. Ayrıca bkz: Milliyet; 24-25-26-27-28.03.1963.

¹⁹ O dönemde AP 'nin Isparta Milletvekilidir. I. Demirel Hükümeti döneminde Ulaştırma Bakanlığında görevlendirilmiştir.

1965 seçimlerinde %50.48'lik oranla meclise 240 milletvekili çıkarıp tek başına iktidar olan Adalet Parti, İsmet İnönü ve CHP'yi yeni bir yol arayışına iter. CHP'nin ortanın solu olduğuna ilişkin sözleri söyleten bu koşullar aslında CHP için yeni kurulan TİP²⁰'in sol görüşlü olması ve sol görüşlü oyların bölünüp TİP'e gitmesini engellemek amaçlı söylendiği varsayılsa da bu söylemi sağdaki tutucu partiler, "ortanın solu Moskova'nın yolu" sloganıyla mitinglerinde sıkça bahsetmişlerdir. (Çavdar, 2013: s. 156)

Diğer yandan sol görüşlü TİP'in 1965 seçimlerinde % 2.83 oyla 15 milletvekilini meclise sokması Sol kanadın parlamentoda yer bulması açısından önemlidir. Fakat Sağ parti milletvekillerinin seslerini sadece parlamentoda değil basında da duyurmak istemesi Doğan Avcıoğlu önderliğinde Yön Dergisi'nin oluşmasına ve fikirlerini burada yazmaya başlamalarına neden olur. (Çavdar, 2013; ss. 150-154)

Fransa'da başlayan gençlik olaylarının Türkiye'deki yansımaları 1965 yılında kurulan devlet kurumlarından bağımsız gençlik örgütü olan ve çekirdeğini Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencilerinin oluşturduğu sol kanatta etkin bir gücü başlatacak olan *Fikir Kulübü*, daha sonra adı Dev-Genç olur. 1968 yılına gelindiğinde Türkiye'de önemli gençlik hareketlerinin dönüm noktası oluşturmuştur.

1969 yılında ise çıkmaya başlayan Devrim dergisi, AP'nin meclise 256 milletvekili çıkardığı bir döneme denk gelir. TİP'in meclise 2 milletvekili çıkarması sol kanadın, parlamentoda oluşan yoğun sağ ayağına karşı önlem almaya başlamasına neden olur ve sol kanat parlamento dışı örgütlenme faaliyetlerine başlar.

Diğer grup ise; *Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonudur*. Çoğunluğunu üniversite öğrencilerinin oluşturduğu üyeler parlamentoda kendilerine yer bulamadıkları için çözüm arayışına girerler. Bu çözümün devrimle olacağını savunanlar devrim stratejisinin nasıl olacağına dair anlaşmazlığa düşerler. Parlamentoya girip fikirlerini savunmak isteyenler ve devrimi savaşıarak alabileceklerine inanlar olarak ikiye ayrılan bu grup bir yandan kendi aralarında fikir ayrılıklarına düşmüştür.

Sol gençlik gruplarının yaptığı eylemler başlarda Fransız öğrenci hareketlerinin bir özentisi olarak düşünülmüş fakat bu gruplar Filistin Bağımsızlık hareketine (FKÖ), Che Guevara ve Mao'nun fikir ve düşüncelerini benimsemiş ve bir devrim yaratma arzusu içine

²⁰ TİP: Türkiye İşçi Partisi, 1961 Yılında kurulmuştur ve TBMM'ye milletvekili seçtiren ilk sosyalist parti olmuştur.

girmişlerdir. Hatta öyle ki bu gruplardan amaçları devrimin silahlı mücadele ile olacağını düşünenler FKÖ'ye katılmıştır. Başlarında Deniz Gezmiş ve Harun Karadeniz'in bulunduğu sol öğrenci gruplarını destekleyenler arasında Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) da vardır. Köylülerde toprak reformu için bu hareketleri destekleseler de hükümet ne toprak reformu yapmaya yanaşıyordu ne de eğitimde, sağlıkta bir gelişmenin yaşanmasına müsaade etmiştir. Yaşanan bu gelişmeler silahlı mücadelenin daha da artmasına neden olmuştur. (Çavdar, 2013; s. 188)

Aynı zamanda Süleyman Demirel'in muhafazakâr ama laik düşünce yapısıyla oluşan muhafazakâr sağ kanatla Alparslan Türkeş'in kurduğu MHP ile Ülkücüler ismini alacak olan Ülkü Ocağı mensubu Milliyetçi Komandolar olarak adlandırılan gençler, ülkenin sağ-sol olarak ikiye ayrılmasına ve gençlerin birbirleriyle sürekli çatışma halinde olmasına neden olmuştur. (Aydemir, 2014: s. 45)

Karşıt ideolojilere sahip öğrenci örgütleri arasındaki ilk çatışma 31 Aralık 1968'de Komandoların Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesini öğrenci derneğini basmasıyla başlamıştır. (Milliyet, 1969) Sağ muhafazakâr kanadın ülkenin Komünizm yönetimine girmesini engellemek adına ABD ile dostluğun pekişmesi savunulmuştur. Özellikle 6. Filo'nun²¹ ülkeye gelişini protesto edenlere karşı gösterdiği reaksiyon ve akabinde gelişen 16 Şubat 1966'da gerçekleşen "Kanlı Pazar"²² olayı öğrenciler arasında silahlı mücadelenin başlamasına neden olur.

20 Eylül 1969'da Beşiktaş Işık Mimarlık ve Mühendislik Özel Yüksek Okulu, özel okullarca sömürdüklerini düşünen sol görüşlü öğrenciler tarafından basılır. Çıkan olaylarda Orman Fakültesi öğrencisi Mehmet Cantekin adlı öğrenci ölür, yedi kişi de ağır yaralanır. 21 Eylül'de MTTB²³'nin spor salonunda bir patlama olur. Bomba imal etmeye yönelik birçok malzemenin bulunduğu salondaki patlama olayı esnasında da Mustafa Bilgin adlı öğrenci ağır yaralanmıştır. (Aydemir, 2014: s. 46)

1967 yılında ABD ve NATO karşıtlığı olarak başlayan olayların 1968'de eyleme dönüşmesi ve protestoların başlaması, 1970'lere gelindiğinde silahlı hareketlere doğru

²¹ ABD'nin Doğu Akdeniz Filosu

²² 16 Şubat 1966'da Amerikan 6. Filosunun İstanbul'a demirlemesini protesto eden sol grup ve bu protestolara karşı çıkan sağ grup arasındaki çatışmalarda 200 kişi yaralanır. Ali Turgut Aytac ve Duran Erdoğan öldürülür. "Kanlı Pazar" hadisesi; gençlik hareketleri için büyük bir kırılma olup, devrimin ancak silahlı mücadele ile kazanılabileceğini savunan anarşist örgütlenmelerin kapısını açar. Bu tarihten itibaren öğrenci grupları arasında fikri tartışma ortamından ziyade, silahlı mücadeleler başlamıştır.

²³ Milli Türk Talebe Birliği

yönelmesine neden olur. Örgütlerin yönetimindeki öğrenci kitleleri muhtıra verilene kadar geçen süreç içerisinde yaptıkları eylemler şunlardır; “6 Ocak 1971 Ege Üniversitesi'ne ait matbaa binasına bomba atılır. 17 Ocak 1971 Çapa Yüksek Öğretmen Okulu'na bomba atılır. Ayrıca Edirnekapı'daki Vatan Öğrenci Yurdu'nda patlama olur. 18 Ocak 1971 Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ndeki bir amfiye bomba atılır. 19 Ocak 1971 Özel Yükseliş Koleji'ne dinamit atılır. 25 Ocak 1971 Çapa Yüksek Öğretmen Okulu bahçesine bomba atılır. SBF öğrenci yurdunda öğrenciler polisle çatışırlar. 29 Ocak 1971 Orman Fakültesi öğrenci yurduna dinamit atılır. 19 Şubat 1971 Hukuk Fakültesi binasında patlama olur. Ayrıca Hacettepe Üniversitesi'nde bombalı çatışmalar yaşanır. 20 Şubat 1971 ODTÜ öğrencileri Eskişehir yolunu trafiğe kapatır. 22 Şubat 1971 Ankara'daki Niğde Talebe Yurdu'na bomba atılır. 3 Mart 1971 Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okulu'na dinamit atılır. 5 Mart 1971 güvenlik güçlerince ODTÜ'de arama yapılmak istenmesi üzerine öğrenciler polisle çatışır. 2 öğrenci ölür. 6 Mart 1971 Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi'ne dinamit atılır.” (Aydemir, 2014: s. 49)

Artan bu şiddet ortamının üzerine Amerikalı asker çavuş Jimmy R. Finley'in ve Ahlatlıbel'deki dört ABD'li askerinin Deniz Gezmiş ve arkadaşları tarafından 4 Mart 1971 kaçırılması (Öz, 1971: s. 30) anarşinin artması ve hükümetin üzerine düşeni yapmadığı gerekçesiyle ordunun 12 Mart 1971'de iktidara muhtıra vermesine neden olur.

12 Mart Muhtırası'na Doğru

4 Mart 1971 'de Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının kaçırıldıkları Jimmy R. Finley ile Ahlatlıbel'de radar üstünde görevli ABD askerleri Başkent Ankara'da büyük bir yankı uyandırır. Kentin bütün giriş çıkışları tutulmuş ve 5 Mart'ta ODTÜ'de öğrencilerle askerler arasında çatışma çıkmıştır. Bu çatışmada 3 ölü, 26 yaralı ile 200 öğrenci tutuklanmıştır. Ülkeye ayağa kaldıran 3 günün sonunda Deniz Gezmiş ve arkadaşları kaçırıldıkları ABD askerlerini serbest bırakır. (Birand, Dündar, Çaplı, 1994: s. 232) Bu olay ve ODTÜ'de yaşanan çatışma orduyu rahatsız eder ve ordunun ayağa kalkmasına neden olur. Genel Kurmay Başkanı'nın cuntacıları uyarması ve politikaya bulaşmayın demesine rağmen "memleket uçuruma giderse tutup çıkarırız." ifadesiyle askerlerin kafasında memleketin uçuruma gittiği izlenimini bırakmıştır (Birand, Dündar, Çaplı, 1994: s. 233) Bu izlenim Kara ve Hava karargâhlarında bir hazırlığın başlamasına neden olur. Tarihler 7 Mart 1971'i gösterdiğinde Genel Kurmay başkanı Memduh Tağmaç'ın bir çağrı yayınlarak bütün kuvvet ve ordu komutanlarını son olayları görüşmek için Ankara'ya çağırması Kara ve Harp

karargâhlarında bir kaosa neden olur. Bu durum darbenin bir an önce yapılmasına ve bunu başlatacak bir gücün bulunması konusunda karar aşamasına gelinmesine neden olur. (Birand, Dündar, Çaplı, 1994: s.²³⁴) Birand, Çaplı ve Dündar'ın *12 Mart kitabında* Tağmaç'ın yapılacak darbeden haberinin *Atıf Erçikan*'ın yapılan görüşmeler sırasında kaydettiği teyplerden öğrendiği ve kendisinin de devrilebileceğinden korktuğu için yeni bir senaryo kurduğunu ve bu harekâtın lideri haline geldiğini yazmışlardır. (Birand, Dündar, Çaplı, 1994: s.240) Tüm bu gelişmeler 12 Mart 1971'de Genel Kurmay başkanı General Memduh Tağmaç, Kara, Deniz ve Hava kuvvetleri komutanları General Faruk Gürler, Amiral Celal Eycioğlu ve General Muhsin Batur'un imzaladığı muhtıra metninin Ankara Radyosundan yayınlanmasına ve darbenin gerçekleşmesine neden olur. (Ahmad, 1994: s. 355) Muhtıra sonrası Süleyman Demirel başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu istifâ kararı almıştır. Radyodan okunan 3 maddelik muhtıra demokratik sürece noktayı koymuş, partiler üstü bir hükümeti kurmuştur. Hikmet Özdemir'e göre 12 Mart muhtırası, ordunun iç hesaplaşmasıdır. Kendi mensuplarına dönük darbe olarak nitelendirdiği bu muhtıranın askeri kanat içerisindeki sol ve Marksist grupların tasfiyesine zemin hazırlamasına neden olmuştur. (Özdemir, 1989: s. 154'den naklen Dursun; 2003: s. 61)

SONUÇ

Kuruluşundan itibaren asıl amacı muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak olan Türkiye Cumhuriyeti 1945'de II. Dünya Savaşının getirisi olan bloklaşmanın da etkisiyle çok partili yaşama geçmiştir. CHP'den Dörtlü Tahrir vererek ayrılan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü gibi isimler İnönü'nün de onayı ile Demokrat Parti'yi kurarlar. Bu partinin hiç beklenmedik bir şekilde iktidarda hızla yükselmesi ve yükselirken yürüttüğü politika muhalefet ortamının hem Parlamento'da hem de askeriyede hız kazanmasına neden olur. Askerlerin hükümete müdahalesi konusunda Sağcı kanat, darbenin İnönü tarafından başlatıldığını yazmıştır fakat bu söylem yanlış bir tutumdur. Nitekim 60 darbesinden sonra başa gelen İnönü'ye karşı iki kere darbe girişimi olmuştur. Eğer İnönü, liderleriyse Askerler öncülerini olan İnönü'ye darbe girişiminde bulunurlar mıydı? Yoksa bu bir iç hesaplaşma mıydı? Bu soruların cevabını tarihsel veriler içerisinde cevaplayamamak da 60 Darbesi sonrası askeriye içerisinde başlayan fikir ayrılıkları askeriye de bölünmeyi beraberinde getirmiş ve askeriyeden ayrılan askerler kendilerine parlamentoda yer bulmaya başlamışlardır.

70'li yıllara gelindiğinde ise ülke içerisinde artan kaos ortamı askerin hükümete muhtıra vermesiyle sonuçlanmış Demirel'in kabinesi istifa etmiştir. Erim Hükümetinin başa geçmesi ile sonuçlanan bu muhtıra askerin siyasal düzlemde ne kadar etkin olduğunun göstergesi olmuştur. 12 Mart'tan önceki görünümün bir değerlendirmesine baktığımızda gazetelerin ilk sayfa manşetlerinden de bu duruma nasıl geldiğini gayet açık bir şekilde anlayabiliriz. Erim'in 12 Mart Anıları kitabında da yer verdiği gazete demeci, 1 Ocak 1971 yeni yıl kutlamaları, Cumhurbaşkanı, başbakan ve partilerin verdiği demeçler devletin içerisinde bulunduğu kaos durumunu açıkça ortaya koyar.(Erim, 2005: s168). Her şey bu kadar açıkken ve yapılan müdahalelere rağmen sorunların azalmaması, hükümetin yeni kanunlarla bazı tedbirler getirmek istediğinde muhalefetin, muhalefet lideri İnönü'nün bunların karşısına çıkıp Hükümet değişmeli gibi sözler kullanması ülkeyi daha karanlık bir hale sokar.

Nihat Erim kitabında Demirel'in hatası ne idi? Sorusuna cevabını tedbirler kanunu çıkartması gerektiğini ve meclisin onayına sunması gerektiğini, meclis kabul etmezse istifasını vermesi gerekliliğini söyler. Peki başbakanlık görevi İnönü'ye verilseydi yani bir sol partiye bu kaos ortamı durur muydu soruna ise cevabını aslında durmayacağını çünkü kendisinin de başbakanlık yaptığı zaman anladığı üzere eylemlerin yurt içinden değil yurt dışından yönetilen bir örgüt tarafından düzenlendiğini söyler. (Erim, 2005: ss. 168-170)

12 Mart muhtırasının önemli isimlerinden Celil Gürkan da 12 Mart'ın ayak seslerinin duyulmaya başlandığı sırada Muhtıra 'da imzası bulunan Hava kuvvetleri komutanı Muhsin Batur'un 12 Mart'tan hemen önce Amerika'ya tek gittiğini yazar. Döndüğünde, sohbet sırasında Muhsin Batur'un ABD Hava Kuvvetleri başkanı Orgeneral Ryan'ın kendisine “*Siz askerler, bir müdahalede bulunmanın tam zamanı olduğunuzu düşünmüyor musunuz ?*” dediğini aktarmıştır. Bu soru akıllara Batur'un Amerikalılarla 12 Mart Planı yapıp yapmadığı sorusunu getirir. Ve Nihat Erim'inde dediği gibi yurt dışından bir müdahalenin olup olmadığını sorguladır. Ryan ve Batur arasında böyle bir konuşmanın olup olmadığını tek bir kaynak üzerinden değerlendirmek mümkün değildir. Fakat gerçekliği düşündürücüdür.

Demokratikleşme çabaları gösteren Türkiye neden bu hale geldi? Erim'e göre 1946 çok partili siyasal hayata geçtiğimizden beri partiler arasında ikili bir diyalog yaşanmaması, parti çıkarları üzerinde kalarak devletin sorunlarını buna göre değerlendirmeye çalışmalarıdır. Demokrasinin temelinde yatan düşünce uygarca ilişkilerden geçerken en temel sorunlar halledilmedikçe demokrasi Türkiye'de gelişemez demiştir. Bu bağlamda bakıldığında

partilere doğrudan müdahale hakkını kendinden gören Askerlerin seçimle başa gelen hükümeti indirmeleri kendilerinden sonra gelen süreci de etkilemiş ve bu süreç Türkiye'yi yeni bir çıkmaz olan 12 Eylül 1980 darbesine sürüklemiştir.

KAYNAKÇA

- AHMAD, F. (2015), *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul.
- ASKER, A. (2013), *Askeri Darbeye Doğru*, İmge Kitapevi, Ankara 2013.
- ATATÜRK, M. K. (2012), *Nutuk*, haz.-der. M. Ali Ayyıldız (3. Baskı), Ayyıldız Yayınları, Ankara.
- AKŞİN, S. (1980), *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat Terakki*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- ATEŞ, N. (1994), *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fıkrası*, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- AYDEMİR, Ş. S. (2014), "12 Mart 1971 Askeri Muhtırasına Giden Süreçte Üniversite Olayları", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, s. 43-51.
- AYDEMİR, Ş. S. (1969), *Menderes'in Dramı (1889-1960)*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- BENHÜR, Ç. (2007), "14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP ve DP'nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları", *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, Sayı 17, s. 61-75.
- BİRAND, M., C. DÜNDAR ve B. ÇAPLI (1994), *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, İmge Kitapevi, Ankara.
- BURGAÇ, M. (2013), "1946 Genel Seçimlerinde Propaganda", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi*, Cilt 13, Sayı 26, s. 163-184.
- ÇAVDAR, T. (2013), *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, İmge Kitapevi, Ankara.
- DEMİR, Y. (2006), "Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri" *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 12, s. 155-171.
- DİNÇ, S. (2008), "Atatürk Dönemi (1920-1938) Türk Dış Politikasındaki Gelişmelere Genel Bir Bakış; İkili ve Çok Uluslu İlişkiler", *Atatürk Araştırmaları, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Adana, s. 1-30.*
<http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/sait_dinc_ataturk_donemi_turk_dis_politikasi.pdf>
- DURŞUN, D. (2003), *Türk Siyasi Hayatı I. 12 Mart Darbesi*, Şehir Yay, İstanbul.
- DURDU, M. B. (2003), "Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri" *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 14, s. 291-318.
- ERTEM, B. (2010), "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fıkrası", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, s. 72-92.
- ERGİL, D. (2005), *Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitapevi, Ankara.
- ERİM, N. (2005), *12 Mart Anıları*, Haz. Raşit Çavaş, Yapı Kredi yayınları, İstanbul.
- FINDLEY, C. (2014), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babıali, 1789-1922*, Çev., Ercan Ertürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- GOLOĞLU, M. (1982), *Demokrasiye Geçiş 1945-1950*. Kaynak Yayınları, İstanbul.
- GÜNEŞ, İ. (2014), "Türkiye Büyük Millet Meclisi" *İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Cilt 41*, s. 593-596.
- HAYTA, N. ve ÜNAL, Ü. (2014), *Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Gazi Kitapevi, Ankara.
- İNAN, S.(2008); *Yakın Dönem Türk Politika Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- KABASAKAL, M. (1991), *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960*, Tekin Yayınevi, İstanbul.

- KODAMAN, T. ve AKÇAY, E.(2010), “Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi Ve Türkiye’ye Bıraktığı Miras” Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 22, s. 75-92.
- LEWIS, B. (2015), *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Arkadaş Yayınları, İstanbul.
- ORTAYLI, İ. (1983), “1946 Demokrasisi” Yazı dizisi, *Milliyet*, 15 Mayıs 1983.
- ORTAYLI, İ. (2001), *Gelenekten Geleceğe*, Ufuk Yayınları, İstanbul.
- OKUR, M. (2011), “Gümrü, Moskova ve Kars Anlaşmaları Çerçevesinde Ermeni Sorunu Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 8, s. 73-90.
- OKTAR, S, Varlı A (2010), “Türkiye’de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt XXVIII. s. 37-55.
- ÖRS, O. (2013), “Kuruluşundan I. Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 51, s. 679-716.
- ÖZBUDUN, E. (2012), *1924 Anayasası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mayıs.
- ÖZCAN, S. (2013), “Amasya Genelgesinin Erzurum ve Sivas Kongreleri Üzerindeki Etkisi”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 1, Sayı 1, s. 69-82.
- ÖZTÜRK, K. (1994), *Türk Parlamento Tarihi: TBMM II. Dönem 1923-27*, Cilt 1. Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı, Ankara.
- ÖZ, E. (1976), *Deniz Gezmiş Anlatıyor*, Cem Yayınları, İstanbul.
- SARI, Ç. (2016), “Türk Siyasetinde Darbe Girişimleri. 21 Ekim Protokolü” *İkibinyirmüç Dergisi*, Sayı 182, s. 62-65
- SUNAY, C. (2017); “27 Mayıs’tan 12 Mart’a Süleyman Demirel”, *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 12, s. 23-36.
- ŞEYHANLIOĞLU, H. (2014), “Modernleşme Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu’nun Siyasal Sistemi ve Gelişen Siyasi Düşünce Akımları”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 42, s. 289-300.
- ŞAHİN, İ. (2017), “İktidar Muhalefet İlişkileri Çerçevesinde İnönü ve Menderes’in Siyaset Dili”, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, 2017 Yaz Sayısı, s. 191-216.
- TUNAYA, T. Z. (1981), *Devrim Hareketleri içinde Atatürk ve Atatürkçülük* (2. Baskı), Turhan Kitapevi, Ankara.
- TORUN, E. (2006), II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Kültürel Değişimler –İç ve Dış Etkenler- (1945-1960), *Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları*, Antalya.
- TÜRKİYE ÇALIŞMALARI GRUBU (2010), *50. Yıldönümünde 27 Mayıs’ın Hatırla(t)mak*, Stratejik Düşünce Enstitüsü, Ankara.
- UYANIK M. (2002), “Osmanlı Düşünce Tarihinde Parlamenter Sistem Arayışları, İslamiyet’in Belirleyiciliği Üzerine Değerlendirmeler”, *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, s. 47-60.
- YETKİN, Ç. (2006), *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika 27 Mayıs 1960- 12 Mart 1971- 12 Eylül 1980*, *Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları*, Antalya.
- YILDIZ, N. (1996), “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 51, Sayı 1 s. 481-501
<<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5543.pdf>>
- YILMAZ, H. (2010), *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Milliyet; 24-25-26-27-28.03.1963.
- Milliyet; 02.01.1969
- Milliyet; Abdi ipekçi, 10 Eylül 1973.
- <http://www.ataturk.net/cumh/trk.html>, Tarih: 21.11.17, Saat: 19:11.
- <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>, Tarih: 21.11.17. Saat: 18:27.